

A KÖNYVTÁROS ÉS A KUTATÓ

A kutató a tudományos könyvtárban

1972-ben a LIBER (*Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche = Európai Tudományos Könyvtárak Ligája*) megbízta az ILTAM-ot (*Institut de Littérature et de Technique Artistiques de Masse = Tömegirodalmi és Művészettechnikai Intézet*), hogy tanulmányozza a kutatók és a tudományos könyvtárak kapcsolatát, ezzel előkészítve a LIBER 1972. októberében tartott kongresszusát. A LIBER-nek ui. célja e kapcsolat megjavítása a kutatók szükségleteinek alaposabb ismerete alapján, vagyis a könyvtári szolgáltatások hatékonyságának növelése. E tanulmány az európai tudományos könyvtárak kínálta lehetőségeket és a kutatók részéről fellépő igényeket ismerteti.

1. Módszertani áttekintés

A téma szempontjából kézenfekvő lenne, hogy megadjuk a kutató definícióját. Erre a LIBER kongresszusán történtek is kísérletek, de valóban elfogadható definíció nem született. Mindenesetre nem teszünk különbséget a kutatók között aszerint, hogy a természettudományok vagy társadalomtudományok területén tevékenykednek-e.

A helyzet felmérése két kérdőív segítségével történt; az egyik a *könyvtárosok*, a másik pedig a *kutatók számára készült*. A kérdések öt téma körül csoportosulnak:

a fogadtatás és a hozzáférhetőség a tudományos könyvtárakban;

a kutatóknak mint felhasználóknak a képzése és tájékoztatása;

a tudományos könyvtárak centralizálása vagy decentralizálása;

a dokumentum eljuttatása a kutatóhoz;

a könyvtáros és a kutató kapcsolata.

Az egyes témák természetesen összefonódnak.

340 nagy európai tudományos könyvtár vezetője kapta kézhez a 38 kérdésből álló kérdőívet. Közülük 231, vagyis 68% válaszolt. A 22 kérdéses kutatói kérdőív szétküldéséhez az ILTAM 1000 egyetemi kutatót választott ki, szem előtt tartva, hogy a mintában az egyes szakterületek és a LIBER tagországai arányosan legyenek képviselve. Ezekből mindössze 171 érkezett vissza, ami azt mutatja, hogy az egyetemek nem tulajdonítanak nagy fontosságot a könyvtárral kapcsolatos problémáknak.

A válaszokat számítógéppel dolgozták fel. Az eredményeket az ILTAM megküldte 231 könyvtárnak és 70 könyvtárosnak, az együttműködés folytatását javasolva. Erre mindössze két válasz érkezett.

2. A minta összetétele

A 231 válaszoló könyvtárnak negyedrésze francia, csaknem negyedrésze német. Elég nagy arányban van képviselve még Olaszország és Nagy-Britannia is. A könyvtáraknak több mint a fele egyetemi könyvtár, a többi főleg városi vagy országos hatókörű. 71% vallja magát szakkönyvtárnak, ezek általában egyetemek tanzéki könyvtárai.

A 171 kérdőívet kitöltő egyetemi kutató elsősorban Nagy-Britanniából, az NSZK-ból, Ausztriából, Svédországból és Belgiumból került ki. Tudományágak szerint a következőképpen oszlanak meg: jogtudomány, gazdaságtudomány, társadalomtudományok 32,7%; nyelvtudomány 28%; természettudományok 20%; orvostudomány 18%.

A könyvtári válaszok olyan képet adnak a könyvtárakról, amelyet igazgatóik alakítottak ki magukban róluk. Ezzel szemben a kutató egészében tekinti mindazt a szolgáltatást, amit a számára elérhető könyvtárak nyújtanak, illetve nem nyújtanak. Ez a szemléletbeli különbség erősen megnehezítette a kutatók számára készülő kérdőív szerkesztését.

I. Fogadtatás és hozzáférhetőség a könyvtárban

Első pillantásra a két dolog egymástól függetlennek látszik, a kutatónak a könyvtárakkal szemben támasztott igényeiben mégis szoros kapcsolatban áll egymással. Mindkettőnek van *tárgyi és szubjektív oldala*. A könyvtárba való bejutás bármennyire is banalitásnak látszik a könyvtáros vagy a gyakorlott könyvtárlátogató szemében, gyakran komoly akadály a kezdő kutató számára.

1. A fogadtatás tárgyi oldala:

elhelyezkedés és körülmények

A tudományos könyvtárak 59%-a városközpontban helyezkedik el, 35%-a pedig az egyetem területén. Számos könyvtár arról panaszkodik, hogy jóval kevesebb egyetemi kutató látogatja, amióta a városközpontból átköltöztették az egyetem területére, az oktatási épületektől elkülönítve. A könyvtárak 83%-a ingyenes, 5%-a pedig csak bizonyos olvasók számára ingyenes. Nagy részük bárki előtt nyitva áll, 8,7%-uk azonban csak kutatókat fogad. A kutatók arányát az olvasók között a könyvtárak több mint negyede 50–80%-ra teszi. Arra a kérdésre, hogy milyen feltételek alapján minősít valakit kutatónak, egyetlen könyvtár sem válaszolt.

2. A belépéskor nyújtott tájékoztatás

A megkérdezettek közül többen azért nem látogatják a környékükön vagy városukban található könyvtárakat, mert udvariátlanul fogadták, helytelenül és nem kielégítően tájékoztatták őket első alkalommal. Sokan úgy vélik, hogy hiányoznak a könyvtár állományából azok a dokumentumok, amelyekre nekik van szükségük, holott csak ők nem ismerik ki magukat eléggé az állományban. Nem egy könyvtárban valóban nagyon nehéz a helyzete az „újoncnak”. Előfordul azonban az is, hogy a kutató maga utasítja el a felkínált segítséget.

A „belépéskor nyújtott tájékoztatás” kifejezésnek kettős értelme van. Egyrészt jelenti a *beiratkozással kapcsolatos formalitásokat*, másrészt pedig *pszichológiai színezete is van*. A belépéskor nyújtott tájékoztatás bevezeti a könyvtárlátogatót az információs szolgáltatásokba, és megfordítva: az információ hatékonyabbá teszi a belépéskor nyújtott felvilágosítást.

A megkérdezett könyvtárak 86%-ában információs és felvételi szolgálat áll az új olvasó rendelkezésére. Ezt a megkérdezett kutatók 42,7%-a igénybe is veszi, 26% viszont arról panaszkodik, hogy az általa látogatott könyvtárban ilyen nem létezik. Ennek nagyrészt a szakképzett személyzet hiánya az oka.

A kutatók számára kivétel nélkül fontos tényező a könyvtár környezete és hangulata, beleértve pl. a parkolási lehetőségeket is.

3. Szabadpolc és a dokumentum közvetlen kikeresése

A kutatók azt szeretik, ha maguk kereshetik ki a szükséges dokumentumot, vagy legalábbis a raktáros kíséretében. Úgy érzik, akkor tudják valóban a megfelelőt kiválasztani, ha végignézhetik a polcokon az állományt.

Az 1. táblázat mutatja a szabadpolcon hozzáférhető művek számát.

A könyvtárak 7%-ában a raktárak nyitva állnak az olvasók előtt, 34%-ában nem, a többiben pedig bizonyos

1. táblázat

A könyvtárak százalékos megoszlása a szabadon hozzáférhető állomány nagysága szerint

A szabadon hozzáférhető művek száma	A könyvtárak aránya %-ban
1 000 – 5 000	13
5 001 – 10 000	8
10 001 – 50 000	31
50 001 – 100 000	8
100 001 – 200 000	7
Több mint 200 000	9,5
Nem válaszolt	20

korlátozásokkal, amelyek részben a kutató személyére, részben a művek jellegére, részben pedig mindkettőre vonatkoznak.

Megfelelő irányítás nélkül a kezdő kutatók teljesen elveszettek. Nagy részük azt sem tudja, milyen osztályozási rendszer van érvényben az általa látogatott könyvtárban, és értetlenül áll a katalóguscédulák jelölései és rövidítései előtt is. Mindez természetesen neveltséges a könyvtáros vagy a gyakorlott kutató szemében, de sokszor éppen ez az, ami a tudományos munka kerékkötője lesz.

II. A kutatónak mint felhasználónak a képzése

A kutatóknak munkájuk során szinte kivétel nélkül szükségük van *bibliográfiai adatgyűjtésre*. A megkérdezettek 85%-a ilyenkor saját kutatási területének szaklapjait nézi át; 56% referálólapot, 44% könyvtári nyomtatott katalógust használ, 32% katalógusokban keres, 15% valakit felkér a munka elvégzésére, 13% szakképzett könyvtárostól kér tanácsot, 7% dokumentációs központhoz fordul és 3% ír egy adatbanknak. Első kutatását követően az egyetemi kutatók 31%-a bevallotta, hogy nem tud összeállítani egy bibliográfiát, s ugyanakkor 41% nem tud elkészíteni egy címleírást, 50% pedig nincs tisztában a különböző osztályozási rendszerekkel. Ugyanezt figyelték meg a könyvtárosok is. A kutatók ragaszkodnak ahhoz a keresési módhoz, amit az egyetemi évek alatt megszoktak, és nem lehet rávenni őket az addig ismeretlen dokumentációs források használatára.

A kutatóktól és könyvtárosoktól megkérdezték, hogy a könyvtárral és a könyvekkel kapcsolatos ismereteket a könyvtárosoknak kell-e oktatniuk, vagy ez az egyetemek feladata. A válaszokból az derült ki, hogy ez nagyrészt megoldható a könyvtáron belül.

A kutatóknak és könyvtárosoknak egy jegyzékből ki kellett választaniuk azt a három információs eljárást, amely szerintük leghatékonyabban tudná javítani a kutató és a könyvtáros kapcsolatát (2. táblázat).

Eszerint mind a könyvtárosok, mind a kutatók különösen *nagy fontosságot tulajdonítanak a közvetlen szóbeli információnak*, vagyis az ember és ember közötti kapcsolatnak.

A könyvtárak 83%-a tájékoztatja olvasóit az új szerzeményekről és szolgáltatásokról, 58% bulletin útján, 47% pedig úgy, hogy kiteszi szemlére az újdonságokat (22% mindkét módszert alkalmazza). A sajtó, a rádió és a televízió igénybevétele nem túl gyakori.

A könyvtáraknak több mint a fele tárgyi csoportosítású jegyzéket készít az új beszerzésekről, 11,6%-a szerzők szerintit, 3% mindkét módszert alkalmazza, 32% pedig semmilyen jegyzéket sem készít. A jegyzékeket nem terjesztik megfelelően. Általában megrekednek az

2. táblázat

A kutató és a könyvtáros kapcsolatának javulását elősegíteni képes információs eszközök rangsorolása

Információs eszközök	Könyvtárosok válaszainak megoszlása és százalékos aránya		Kutatók	
	Rangsor	%	Rangsor	%
Szóbeli felvilágosítás az olvasó kérdésére	1	66	1	66,6
Bibliográfiai tanfolyam kutatók számára	2	45	4	37,4
Szóbeli tájékoztatás a könyvtárba való belépéskor	3	44,6	5	35,6
Szervezett könyvtár-látogatás	4	41	6	27
Tájékoztató füzetek olvasók számára	4	41	2	45,6
Tájékoztatók új szerzeményekről	6	35	3	43,2
Új szerzemények kiállítása	7	17	7	16,3

egyetemi tanszékek vezetőinél, a fiatal kutatók kezébe már nemigen kerülnek.

Nagyon kevés kutató tud a könyvtár olyan szolgáltatásairól, mint pl. a mikrofilm, a könyvtárközi kölcsönzés, a folyóirat-repertóriumok, a számítástechnikai keresőrendszerek stb. Gyakran inkább megmaradnak az egyszerűbbnek tűnő, de sokkal kevésbé hatásos módszerek mellett.

Látva mindazokat a nehézségeket, amelyekkel a kutatók – nagyrészt saját tudatlásuk következtében – szembekerülnek, érthetővé válik, miért olyan fontos a belépéskor nyújtott felvilágosítás és tájékoztatás.

III. Nagy könyvtárak vagy kis könyvtárak

A nagy tudományos könyvtárak és az intézeti, kutatóintézeti, tanszéki könyvtárak kapcsolata nagy problémát jelent egész Franciaországban. A beszélgetések során ez a kérdés heves vitát váltott ki, és mindkét részről feltékenység mutatkozott a másikkal szemben.

A nagy és kis könyvtárak közötti információcsere nem kielégítő, legtöbbször csak a nagy tudományos könyvtárak tájékoztatják a kutatóintézeti, főiskolai és a tanszéki könyvtárakat. Ha van is együttműködés, az általában a könyvtárak dolgozói között személyes kapcsolatokon alapszik. Léteznek még az együttműködésnek olyan formái, mint közös katalógusok szerkesztése, részvétel egy-egy központi katalógusrendszerben, közös raktárak létesítése, közös beszerzési politika.

A kutatóintézeti könyvtárak hasznosságát vizsgálva, a válaszoktól két egymással ellentétes vélemény alakult ki. Az egyik szerint az intézeti könyvtáraknak csupán a diákok számára szükséges tankönyveket kellene tartaniuk, a kutatók igényeinek kielégítése a központi könyvtár feladata. A másik vélemény szerint az intézeti könyvtárnak a kutatás aktív központjának kell lennie. Nem a gyűjtésre, hanem a dokumentációs feladatokra kellene koncentrálnia.

A párhuzamos vásárlások elkerülése végett célszerű volna, ha a könyvtárak ismernék egymás állományát, de a könyvtárosok ezt gyakran indiszkréciónak tekintik.

A kutatók általában a kutatóintézeti könyvtárakat részesítik előnyben, a formalitások hiányát és a használat kötetlenségét hangsúlyozva. A nagy tudományos könyvtárakban viszont színvonalasabb a beszerzés, alaposabb a feltárás.

Ha ugyanaz a mű megtalálható a nagy tudományos könyvtárban és a kutatóintézeti könyvtárban is, a kutatók 70,2%-a az utóbbi példány használatát választja. A kutatók azonban *nincsenek teljesen megelégedve a kutatóintézeti és főiskolai könyvtárakkal sem, mert*

a könyvtárosaik szakképzetlenek, nem értenek a katalógusok és osztályozási rendszerek használatához; tovább akarnak tanulni, felvételi vizsgákra készülnek, a személyzet ezért minden évben változik stb.

IV. A kutató rendelkezésére álló dokumentumok

Az európai tudományos könyvtárak dokumentumokkal, szolgáltatásokkal és különböző felszerelésekkel állnak a kutatók rendelkezésére. A legtöbb kutató számára a fő problémát a szükséges dokumentum megtalálása jelenti.

1. Monográfiák és folyóiratok

A tudományos könyvtárak 7%-ában 50 ezernél kevesebb, 35%-ában 50–300 ezer, további 35%-ában 300 ezer–1 millió, 15%-ában 1–2 millió, 7%-ában pedig több mint 2 millió kötet van. A kurrens folyóiratok száma 100-tól 10 ezerig terjed, ennél több folyóirat a könyvtárak meglehetősen kis százalékában található.

2. Szolgáltatások

A felmérés a könyvtárosoktól azt kérte, hogy sorolják fel a könyvtárak szolgáltatásait, a kutatóktól pedig azt, hogy nevezzék meg az általuk látogatott könyvtár szolgáltatásait, amelyeket igénybe is vesznek (3. táblázat).

A kutatók nem mindig ismerik a könyvtári szolgáltatásokat, gyakran pedig a hosszú várakozási idők miatt nem veszik őket igénybe.

3. táblázat

A könyvtári szolgáltatások és igénybevételük

Szolgáltatás	A szolgáltatást		
	nyújtó könyvtárak	1 éve igénybe nem vevő kutatók	igénybe nem vevő kutatók
	százalékos aránya, %		
Helyben olvasás	96,5	67,2	18,7
Könyvtárközi kölcsönzés	96	62	24
Másolás helyben	94	62	15,2
Kölcsönzés	91	80	9,3
Tájékoztató és fogadás	86,5	43	28,6
Másolatok megküldése	76	17	22,2
Felvilágosítás telefonon	66,6	35	19,3
Postai kölcsönzés	45,8	20	29,2
Telex	27,2	5,2	11,7
Egyéb szolgáltatások	13,5	—	1,7

4. táblázat

A technikai berendezések és igénybevételük

Berendezés	A berendezést		
	szolgáltató könyvtárak	használó kutatók	használni kívánó
	százalékos aránya, %		
Fényképmásoló készülék	74,0	60,2	15,8
Mikrofilmleolvasó készülék, amely nem másol	73,1	35,0	12,3
Mikrofilmleolvasó	44,5	12,8	21,6
Írógép	38,9	20,4	11,7
Mikrofilmleolvasó-másoló készülék	37,6	12,3	31,0
Diavetítő	29,8	15,7	11,0
Magnetofon	25,9	15,2	16,3
Lemzár	25,0	7,0	14,6
Számítógép	16,1	15,7	15,2
Epizkóp, filmvetítő stb.	13,4	—	15,2

3. Technikai berendezések

A 4. táblázatban a könyvtárak birtokában levő technikai berendezések szerepelnek, illetve azok, amelyeket a kutatók használnak vagy használni szeretnének. A leg-

több könyvtár felszereltsége nem kielégítő, gyakran nincs olyan terem, ahol a kutatók nyugodtan használhatnák a többé-kevésbé zajos készülékeket.

4. Másolatok

A kutatók 90%-a a különböző másolattípusok közül a fotomásolatot részesíti előnyben. A mikrofilmek és mikrofilmleolvasók használata kevésbé elterjedt, a kutatók inkább előhívatnak néhány oldalt. Sokan maguk szeretik elkészíteni a fotomásolatot, mert így felfedezhetnek más érdekes cikkeket, amelyekről addig nem tudtak. A fotomásolat ára a könyvtárak 48%-ában a kutatót terheli, a többiben általában a kutató, a kutatóintézet és a könyvtár között oszlik meg. A tapasztalat azt mutatja, hogy a kutatók akkor sem készítenek kevesebb fotomásolatot, ha fizetniük kell értük.

Ha egy könyvtár meghozat valamilyen dokumentumot, a költségek általában kizárólag a kutatót terhelik.

A könyvtárosok és a kutatók közötti kapcsolatok hiányosságait a könyvtárosok főként a bizalmatlanságra vezetik vissza. Az olyan tényezőknél, mint a helyhiány, a munkaeszközök, a felszerelés és a raktári személyzet hiánya, jóval kisebb fontosságot tulajdonítottak.

V. A könyvtáros és a kutató kapcsolata

Ez az a terület, ahol a képzett szakemberek hiánya a legerősebben érezteti hatását. A kutatók nincsenek tisztában azzal, hogy milyen segítséget nyújthat nekik a könyvtáros, általában lenézik a könyvtárosi tevékenységet. A feltárási rendszerek, bibliográfiai leírások, dokumentációs eszközök iránt csak akkor érdeklődnek, amikor valamilyen dokumentumot másképpen nem tudnak megtalálni. A kutatók 25%-a soha nem vette igénybe egy szakképzett könyvtáros szaktudását, részben mert úgy vélte, hogy az semmi segítséget sem nyújthat neki, részben mert ennek szükségessége sem ébredt fel benne.

A könyvtárosok szerint a kutatók kérdései közül a leggyakoribb az, hogy hol található meg valamilyen dokumentum, ezután következnek a könyvtári szolgáltatásokra vonatkozó kérdések, majd az, hogy a kutatók bibliográfiát szeretnének készíteni, és e célból meg akarják ismerni a könyvtárban használt osztályozási rendszert.

Ahhoz, hogy a tudományos könyvtárak még hatékonyabban működjenek, szükséges, hogy a könyvtárosok és kutatók jobban megismerjék egymás munkáját.

[ROBINE, N.: *Le chercheur dans la bibliothèque de recherche* = LIBER Bulletin, 1978. 9/10. sz. p. 2–21.]

(Pesty Mónika)